

УДК 159.922.6 + 159.9.072

РОЗРОБКА ТА ПСИХОМЕТРИЧНА ПЕРЕВІРКА АВТОРСЬКОГО ОПИТУВАЛЬНИКА РОЛЬОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

О.Ю. Михайленко

аспірантка кафедри практичної психології,
Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди
e-mail: ksenija@e-mail.ua

РАЗРАБОТКА И ПСИХОМЕТРИЧЕСКАЯ ПРОВЕРКА АВТОРСКОГО ОПРОСНИКА РОЛЕВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

О.Ю. Михайленко

аспирантка кафедры практической психологии,
Харьковский государственный педагогический университет им. Г.С. Сковороды

FORMULATION AND PSYCHOMETRIC VERIFICATION OF THE QUESTIONNAIRE OF ROLE-PLAY COMPETENCE

O.Y. Mikhajlenko

Post graduate student of the Department of Practical Psychology,
G.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv

У статті розкрито результати розробки й апробації опитувальника з вивчення особливостей рольової компетентності. Теоретична розробка опитувальника пов'язана із розумінням рольової компетентності як інтегральної характеристики суб'єкта діяльності. Опитувальник складається із 41 твердження. Надійність опитувальника (показника Альфа-Кронбаха) складає 0,84, шкали опитувальника узгоджені між собою та мають достатньо високий показник надійності.

Ключові слова: рольова компетентність; опитувальник; валідність; надійність; кореляційний; факторний; дискримінативний аналіз.

В статье раскрыты результаты разработки и апробации опросника по изучению ролевой компетентности. Теоретическая разработка опросника связана с пониманием ролевой компетентности как интегральной характеристики субъекта деятельности. Опросник состоит из 41 утверждения. Надежность опросника (показатель Альфа-Кронбаха) составляет 0,84, шкалы опросника согласованы между собой и имеют достаточно высокий показатель надежности.

Ключевые слова: ролевая компетентность; опросник; валидность; надежность; корреляционный; факторный; дискриминативный анализ.

The article gives the detailed results of the questionnaire's formulation and approbation on studying the role-play competence. The theoretical development of the questionnaire deals with the understanding of role-play competence as the integrated characteristic of the subject of activity. The questionnaire consists of 41 statements. The reliability of the questionnaire (Alpha Kronbakh's indicator) makes 0,84, the majority of scales of the questionnaire are coordinated among themselves and have rather high rate of reliability.

Key words: role-play competence; questionnaire; validity; reliability; correlative; factor; discriminative analysis.

В сучасному суспільстві людина є активним суб'єктом професійного самовизначення та саморозвитку, творцем власного життєвого сценарію, наповненого різноманітними соціально-психологічними ролями. Так, П.П. Горностаєв зазначає, що життєдіяльність людини може розглядатися як безперервний процес вирішення різноманітних задач, які виникають перед особистістю.

Ефективність вирішення цих життєвих задач залежить від рольової компетентності особистості, яка входить до складу життєвої компетентності [1, 115].

На нашу думку, бути компетентним значить вміти вирішувати життєві проблеми, вдало виконувати свої професійні ролі. Усвідомлене виконання професійних ролей, оперативне володіння ними та рольова поведінка залежать від формуванням рольової компетентності як особистісної характеристики майбутнього практичного психолога. Вважаємо, що рольова компетентність – особистісна характеристика майбутнього практичного психолога, яка характеризується вмотивованою здатністю до виконання певних професійних ролей, спрямованих на досягнення психолого-педагогічних цілей.

Враховуючи вищезазначене, постає питання підбору діагностичного інструментарію для поглибленого вивчення феномену рольової компетентності.

Як вже було зазначено, питанню рольової компетентності достатньо значну увагу приділяє П.П. Горностай. Дослідник на основі теоретичного аналізу близьких за змістом понять компетентності у спілкуванні, соціально-психологічної компетентності, комунікативної компетентності та компетентності у взаємодії, визначає рольову компетентність як здібність та вміння вирішувати життєві проблеми, пов'язані з рольовою поведінкою, з функціонуванням життєвих ролей або засобами рольової поведінки. Рольова компетентність, на думку автора, включає здатність до оперативного оволодіння своїми психологічними ролями, виступати суб'єктом цих ролей, включати рольову поведінку у процес власної життєдіяльності та життєтворчості, які мають вплив на гармонічну самореалізацію особистості. П.П. Горностай розглядає рольову компетентність як інтегральну характеристику особистості, визначаючи такі її складові, як рольова варіативність, рольова гнучкість, рольова глибина. Окрім означених компонентів автором також розглядаються здатність до рольової децентрації та прийняття ролі інших. Зазначимо, що рольова децентрація – це психологічне утворення, яке включає ряд вмінь та здібностей (здібність до перевтілення, рольова емпатія, рольова рефлексія).

Так, П.П. Горностаєм запропоновано психодіагностичну методіку дослідження рольової компетентності, яка описує вищезазначені компоненти. Двохфакторна методіка передбачає дослідження рольової компетентності за наступними параметрами – рольова гнучкість та рольова глибина. Методіка подана 32 твердженнями, які розкривають сутність двох компонентів рольової компетентності: «рольова гнучкість» (вміння легко переходити від однієї ролі до іншої) та «рольова глибина» (оволодіння глибинною структурою ролей) [1, 119].

Оскільки автор в своїх дослідженнях пропонує крім вищезазначених факторів ще й інші важливі компоненти рольової компетентності, ми вирішили більш детально дослідити даний феномен емпіричним шляхом.

За допомогою опитувальника П.П. Горностая було вивчено особливості рольової компетентності студентів психолого-педагогічного факультету (загальною кількістю 247 осіб). Наступним кроком дослідження був факторний аналіз отриманих результатів – це комплекс аналітичних методів, що дозволяють виявити приховані (латентні) ознаки якого-небудь явища або події, його внутрішню (частіше всього приховану) структуру.

Факторний аналіз призначений для дослідження явищ, подій або об'єктів і має складну структуру з безліччю внутрішніх зв'язків. Оскільки такі явища можуть бути виміряні відразу по багатьом змінним, факторний аналіз дозволяє вчинити перехід від безлічі безпосередньо зміряних ознак явища, що вивчається, до комплексних узагальнених факторів, за якими оцінюють комбінації початкових ознак.

Головним завданням факторного аналізу, таким чином, є зменшення об'єму статистичного опису якого-небудь явища без втрати інформативності такого опису. Початковими даними для факторного аналізу є таблиця результатів вимірювання досліджуваних (об'єктів) за певною кількістю

змінних (шкал, тестів тощо). В нашому випадку – це відповіді досліджуваних на питання методики. Передбачається, що результати вимірювання відображають загальну структуру досліджуваної ознаки, а результати окремого випробовуваного є окремим випадком реалізації загальної структури.

Завершальний етап факторного аналізу – отримання матриці навантажень факторів кожної змінної на кожний фактор, підрахунок відсотка дисперсії, що припадає на кожний фактор.

Отже, ми використали факторний аналіз для редукції початкових змінних (питань опитувальника) до невеликої кількості загальних факторів як структурних складових рольової компетентності з метою перевірки факторної структури методики. Факторний аналіз проводився методом головних компонент з ортогональним обертанням Varimax.

Результати факторного аналізу показали, що сумарна доля поясненої дисперсії при обрахуванні 2-х факторної моделі (а саме така модель реалізована автором у методиці) складає лише 19%. Такий результат можна вважати незадовільним, оскільки згідно із стандартами факторний аналіз можна вважати успішним, якщо доля поясненої сумарної дисперсії дорівнює або перевищує 50%. Такий низький показник долі поясненої дисперсії напряму пов'язаний з великою кількістю питань (пунктів) які не потрапили в жоден із обрахованих факторів.

Таким чином, для більш детального та поглибленого вивчення феномену рольової компетентності нами було прийнято рішення про розробку та стандартизацію авторської психодіагностичної методики, яка включала б в себе більш ніж два фактори.

Метою даної статті є опис особливостей розробки та психометричної перевірки авторського опитувальника рольової компетентності.

Першим етапом в розробці авторської методики був вибір типу методики та форми окремих питань. Ми зупинилися на формі стандартизованого опитувальника-самозвіту з таких міркувань: по-перше, особистісні опитувальники значно легше обробляти та інтерпретувати на відміну, наприклад, від проєктивних методик; по-друге, беручи до уваги обсяг дослідження та вибірки, а також сподівання на широке використання розробленої методики іншими дослідниками, опитувальник-самозвіт має ряд переваг.

Визначившись з типом методики перед нами постало наступне завдання – вибір найбільш релевантної форми питань (пунктів). Вирішуючи дане завдання притримувалися наступних положень:

- Кількість градацій відповідей («так-ні», чи більш диференційована градація);
- Зміст питань (самозвіт про поведінку в певних ситуаціях чи самозвіт про ставлення до певних ситуацій або об'єктів);
- Семантична направленість питань (комбінація прямих та зворотних пунктів, або полярні твердження).

До вирішення цього завдання та вибору позначених альтернатив вирішили підійти емпіричним шляхом. В результаті зупинилися на такій градації відповідей: «це точно не про мене», «сумніваюсь, що це можна віднести до мене», «це на мене схоже», «це точно про мене». Зміст питань відображає самозвіт про поведінку в певних ситуаціях, а семантична направленість питань представлена комбінацією прямих та зворотних пунктів.

Перша редакція опитувальника містила у собі 65 пунктів, після вибраковки у другу редакцію увійшов 41 пункт для опису таких шкал: рольова рефлексія, широта рольового репертуару, рольова гнучкість, здатність вирішувати рольові конфлікти.

В наступній таблиці (Таблиця 1) наводимо результати перевірки одразу трьох параметрів надійності методики: індексу дискримінативності пунктів, показника внутрішньої узгодженості для виділених нами шкал та відповідність їх нормальному розподілу. Ці результати отримані нами на вибірці досліджуваних в 250 осіб, які увійшли у вибірку стандартизації.

Таблиця 1

Показники надійності методики			
Шкала	Діапазон індексу дискримінативності*	Показник внутрішньої узгодженості (альфа Кронбаха)	Відповідність нормальному розподілу**
Рольова рефлексія	0,26 – 0,59	0,74	D = 0,104; p > 0,05
Широта рольового репертуару	0,29 – 0,49	0,73	D = 0,077; p > 0,05
Рольова гнучкість	0,20 – 0,38	0,63	D = 0,067; p > 0,05
Здатність вирішувати рольові конфлікти	0,27 – 0,45	0,71	D = 0,084; p > 0,05
Загальний показник рольової компетентності	0,14 – 0,49	0,84	D=0,0571; p > 0,05

* Діапазон складають значення коефіцієнту внутрішньокласової кореляції кожного з окремих пунктів із загальним показником за відповідною шкалою.

** Перевірка нормальності розподілу проводилася за методикою Колмогорова – Смірнова. D – це накопичена доля відмінностей в частотах між емпіричним розподілом та теоретичним нормальним розподілом. Чим більше значення D, тим більше відхилення від нормального розподілу.

Із таблиці ми бачимо, що розраховані показники надійності в цілому відповідають психометричним стандартам. Звертають на себе увагу високі показники внутрішньої узгодженості загального показника рольової компетентності, що, на нашу думку, можна вважати певним успіхом в розробці авторської методики.

Також в рамках психометричної перевірки показників надійності розробленої методики була розрахована ре тестова надійність. В перевірці ре тестової надійності взяло участь 50 досліджуваних. Часовий інтервал між першим та другим тестуванням склав 8 тижнів. Результати розрахунку ре тестової надійності наведено в наступній таблиці (Таблиця 2).

Таблиця 2

Результати розрахунку ретестової надійності	
Шкала	Значення коефіцієнту кореляції між результатами тестувань
Рольова рефлексія	0,86
Широта рольового репертуару	0,84
Рольова гнучкість	0,76
Здатність вирішувати рольові конфлікти	0,87
Загальний показник рольової компетентності	0,88

Загалом, як видно із таблиці, перевірка ретестової надійності дала цілком позитивні результати.

В рамках перевірки параметрів валідності методики було здійснено наступні кроки: по-перше, ми спробували факторизувати розроблену методику; по-друге, перевірили показники критеріальної валідності методики.

Першим кроком валідації була спроба факторизації розробленої нами методики. Для цього завдання було використано процедуру факторного аналізу методом головних компонентів (Principal Components) з ортогональним обертанням Varimax та з нормалізацією даних за методом Кайзера. За допомогою факторного аналізу ми з'ясували обґрунтованість виділення саме таких шкал в методиці та релевантність підібраних для них питань (пунктів). Також факторний аналіз як статистична процедура в цілому дозволив нам емпірично підтвердити правильність побудови нашої концептуальної моделі. Факторний аналіз проводився за результатами всієї вибірки – 250 осіб.

Результати факторного аналізу показали, що оптимальним факторним рішенням в нашому випадку є 4-ох факторне рішення. Факторні навантаження окремих питань на обраховані нами фактори після здійснення ортогонального обертання методом Varimax наведено у наступній таблиці (Таблиця 3).

Таблиця 3

Результати факторизації пунктів авторської методики

№ пункту	Factor - 1	Factor - 2	Factor - 3	Factor - 4
Var1	0,01	0,14	-0,16	0,60
Var2	-0,08	0,10	0,15	0,58
Var3	0,10	0,04	0,04	0,56
Var4	0,52	0,19	-0,15	0,01
Var5	0,03	0,40	-0,15	0,22
Var6	0,16	-0,00	0,08	0,35
Var7	0,01	0,12	0,28	0,34
Var8	-0,01	0,00	0,43	0,21
Var9	0,37	-0,16	-0,04	0,26
Var10	0,23	0,45	-0,06	0,22
Var11	-0,00	0,19	0,54	0,02
Var12	-0,03	0,39	0,58	-0,10
Var13	0,34	0,24	0,19	-0,02
Var14	0,27	-0,06	0,31	0,17
Var15	0,10	0,09	0,38	0,11
Var16	0,48	0,05	0,25	-0,01
Var17	0,08	0,18	0,22	-0,09
Var18	0,53	0,35	-0,12	0,16
Var19	0,16	0,56	0,17	0,09
Var20	0,36	0,35	-0,01	0,27
Var21	0,73	-0,14	0,08	0,07
Var22	0,19	-0,28	0,55	0,16
Var23	0,39	0,13	0,10	0,46
Var24	-0,15	0,71	0,15	-0,08
Var25	-0,04	0,60	0,32	-0,10
Var26	-0,04	0,16	0,03	0,39
Var27	0,30	0,37	-0,17	0,29
Var28	0,35	0,36	-0,02	0,15
Var29	0,69	0,04	0,11	-0,06

Var30	0,30	0,13	-0,10	0,44
Var31	0,19	-0,13	0,28	0,35
Var32	0,33	0,17	-0,07	0,43
Var33	0,23	-0,03	0,24	0,26
Var34	0,47	0,05	0,30	0,02
Var35	0,43	0,02	0,16	0,09
Var36	0,47	-0,03	0,01	0,09
Var37	0,09	0,04	0,20	0,49
Var38	0,41	0,13	0,07	0,20
Var39	-0,03	0,46	0,06	0,27
Var40	0,09	0,48	0,14	0,17
Var41	0,05	0,05	0,57	-0,03
<i>Значення фактору</i>	3,92	3,10	2,57	3,09
<i>Доля поясненої дисперсії</i>	0,16	0,14	0,12	0,11

Виділені жирним та заливкою значення в таблиці є значимими навантаженнями окремих питань (пунктів) розробленого опитувальника на виявлені фактори. По своїй математичній суті коефіцієнти навантаження – це коефіцієнти кореляції. Сумарна доля поясненої дисперсії склала 53%, що можна вважати цілком задовільним результатом.

Як видно із попередньої таблиці, наше бачення складових феномену рольової компетентності та їх втілення у відповідні шкали та пункти розробленого опитувальника виявилось цілком обґрунтованим. Всі виділені нами шкали та питання, які увійшли до них, чітко утворили 4 окремих фактори. Такий результат можна вважати певним успіхом, а факторну валідність методики – доведеною.

Вважаємо доцільним звернути увагу на окремі ключові пункти (питання), які дали найбільші навантаження на той чи інший фактор.

- Фактор 1 «Рольова рефлексія». Пункт №21: «Иногда я мысленно возвращаюсь к событиям прошедшего дня и обдумываю свои поступки». Навантаження на фактор склало 0,73.
- Фактор 2 «Широта рольового репертуару». Пункт №24: «Думаю, что с легкостью смог(ла) выступать на сцене перед зрителями в разнообразных ролях». Навантаження на фактор 0,71.
- Фактор 3 «Рольова гнучкість». Пункт №12: «Мои детские мечты были связаны с работой актера, так как он играет множество разнообразных ролей, не похожих друг на друга». Навантаження на фактор 0,58.
- Фактор 4 «Здатність вирішувати рольові конфлікти». Пункт №1: «Думаю, что одинаково хорошо смог(ла) бы справиться и с ролью руководителя, и с ролью подчиненного». Навантаження на фактор складає 0,60.

Критеріальну валідизацію розробленої методики проводили наступним чином: сформували вибірку зі студентів четвертого курсу психолого-педагогічного факультету (50 осіб) та в деканаті отримали інформацію про успішність навчальної діяльності даних студентів. На основі підрахунку балів по 100-бальній рейтинговій (Болонській) системі з усіх дисциплін був виведений середній рейтинг успішності кожного студента за 4 роки навчання. Діапазон отриманих середніх значень склав від 62 до 98 балів. Цей показник ми й використовували як один з об'єктивних критеріїв валідизації.

Наступним критерієм валідизації була експертна оцінка успішності майбутньої професійної діяльності студентів за 10-бальною шкалою викладачами, які протягом 4 років читали в них певні дисципліни.

В результаті виявлено наступні зв'язки: показники методики за факторами «Широта рольового репертуару» та «Рольова рефлексія» значно корелюють з академічною успішністю. В свою чергу, показники методики за факторами «Рольова гнучкість» та «Здатність вирішувати рольові конфлікти» значно корелюють з експертними оцінками. Цей результат, на нашу думку, досить переконливо свідчить про адекватну критеріальну валідність розробленої методики.

Таким чином, отримані результати критеріальної валідації розробленої методики дають нам змогу стверджувати, що вона є критеріально валідною, а отримані показники в цілому відповідають психометричним вимогам та нормам, які ставляться до методик подібного типу.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку пов'язані з процесом адаптації та стандартизації опитувальника рольової компетентності з метою його використання широким колом дослідників та психологів-практиків.

Список використаних джерел

1. Горностай П.П. Личностные характеристики ролевого поведения/ П.П. Горностай// Вісник Харківського державного університету. - №439. – 1999. – С. 18-22.
2. Горностай П.П. Личность и роль: Ролевой поход в социальной психологии личности./ П.П. Горностай. – К.: Интерпресс ЛТД, 2007. – 312с.
3. Горностай П.П. Ролевой конфликт и проблема выбора / П.П. Горностай//Психология на перетині тисячоліть. – К.: Глозис, 1998. – Т.1. – С. 319-326.
4. Горностай П.П. Рольова теорія особистості: теоретичні основи та практичні аплікації/П.П. Горностай//наукові записки інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – Вип.26, Т.1. – К.: Главник, 2005. – С.391-395.
5. Горностай П.П. Социализация личности и психологические роли / П.П. Горностай//Теоретические и прикладные вопросы психологии. – Вып. 3 Ч.1. – СПб. – 1997. – С.325-330.
6. Мірошник З.М. Рольова структура особистості практичного психолога в контексті сучасних психологічних теорій особистості/ З.М. Мірошник// Вісник Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова. – Том 18. Випуск 4(30). Психологія. – 2013. – С.209 – 213.

References

1. Ghornostaj P.P. Lychnostnye kharakterystyky rolevogho povedenyja/ P.P. Ghornostaj// Visnyk Kharkivskjogho derzhavnogho universytetu. - #439. – 1999. – S. 18-22.
2. Ghornostaj P.P. Lychnostj y rolj: Rolevoj pokhod v socyjalnoj psykhologhy lychnosty./ P.P. Ghornostaj. – K.: Ynterpress LTD, 2007. – 312s.
3. Ghornostaj P.P. Rolevoj konflykt y problema vybora / P.P. Ghornostaj//Psykhologhija na peretyni tysjacholij. – K.: Ghlozys, 1998. – T.1. – S. 319-326.
4. Ghornostaj P.P. Roljova teoriija osobystosti: teoretychni osnovy ta praktychni aplikaciji/P.P. Ghornostaj//naukovi zapysky instytutu psykhologhiji im.. Gh.S. Kostjuka APN Ukrajinu. – Vyp.26, T.1. – K.: Ghlavnyk, 2005. – S.391-395.
5. Ghornostaj P.P. Socyalyzacyja lychnosty y psykhologhycheskye roly / P.P. Ghornostaj//Teoretycheskye y prykladne voprsy psykhologhyu. – Vyp. 3 Ch.1. – SPb. – 1997. – S.325-330.
6. Miroshnyk Z.M. Roljova struktura osobystosti praktychnogho psykhologha v konteksti suchasnykh psykhologhichnykh teorij osobystosti/ Z.M. Miroshnyk// Visnyk Odesjkogho nacionaljnogho universytetu im. I.I. Mechnykova. – Tom 18. Vypusk 4(30). Psykhologhija. – 2013. – S.209 – 213.